

STANDARDID JA VÄLISKAUBANDUS

A. Vihalem

Poliitilise ökonoomia kateeder

Ühiskonna arenedes suureneb riikide vastastikune majanduslik sõltuvus. See positiivne arengutendents väljendub tootmise spetsialiseerimise, koopereerimise, väliskaubanduse, teaduslik-tehnilise koostöö ja muude selliste vormide täiustamises.

Viimastel aastakümnetel on kujunenud omapärane takistus riikidevahelises kaubanduses. NSV Liidu Standardite Komitee esimees V. V. Boitsov kirjutab: «... rahvuslik standard võib kaubanduses saada samasuguseks tõkkeks nagu tollid. Selleks maksab vaid rahvuslikusse standardisse viia nõuded, millele ei vasta teise riigi kui eksportööri kaubad.»¹

On teada tollide osa kaupade turustamisel, kuid mitteküllaldaselt tuntakse standardite mõju väliskaubandusele. Analüüsimise lähemalt antud probleemi.

Suurem osa riike kehtestab oma toodangule standardid. Sõltuvalt nõuete sisust jagunevad standardid paljudesse liikidesse:

- 1) tehniliste tingimuste,
- 2) parameetrite ja markide,
- 3) vastuvõtmise eeskirjade,
- 4) markeerimise, pakkimise, transportimise ja hoidmise eeskirjade,
- 5) katsetamismeetodite jms. standardid.

Standardid jaotatakse veel juhtimise tasemest olenevalt kategooriateks. Enamikes maades kehtivad riiklikud, tööstusharu ja ettevõtte standardid. Vaatamata erinevustele liikides ja kategooriates peegeldab iga riigi standardit tema rahvuslikkus, teaduse ja tootmise arengu tase.

Eri maade standardites on samalaadsetele materjalidele, detailidele ja toodetele kinnitatud tihtipeale üksteisest lahkumisevad näitajad. Sageli näiliselt tähtsusetud erinevused isegi vähemolu-

¹ В. В. Бойцов. За расширение международной стандартизации. — «Стандартизация», 1965, № 5, стр. 46.

listes detailides teevad võimatuks vastastikuse asendatavuse. Rahvuslike standardite kooskõlastamatus on viinud vahendite sihitule kulutamisele, et rahuldada mitmesuguste turgude isesuguseid nõudmisi.

Importööride nõudmiste rahuldamiseks valmistab Hollandi firma «Philips» ühe ja sama raadio 12 varianti, muutes isegi tema konstruktiivset skeemi. Variantide tootmiseks kasutatakse spetsiaalseid osasid, kusjuures Suurbritannia vajab neid 15, Rootsi 16, Itaalia 18, SFV 23, Prantsusmaa 29, Soome 40. Juhtme tootmisel, mis rahuldaks Euroopa Majandusühendusse kuuluvate maade standardite kõiki nõudeid, tuleks juhinduda mitte vähem kui 27 variantist, siis on arvestatud pingete, korkide ja kaablite tüüpide jms. erinevused.²

Rahvuslike standardite lahkumisevatest nõudmistest räägib seegi tõik, et raadiogeneraatorite häälestussagedus on ühtedes riikides üle saatja sageduse, teistes alla.³

Väga raske ja kallis on müüa meetermõõtudele vastavaid tooteid riiki, kus kehtib mingi teine mõõdustik. Suurbritannia oli sunnitud väliskaubanduse arendamise pärast vastu võtma meetermõõdustikule ülemineku seaduse, vaatamata tööstuse põhjaliku ümberkorraldamisega seotud kuludele. Ebamajanduslik on valmistada ka toodangut kõrgemate näitajatega standardite alusel, kui teised maad ostavad kaupu, mis on toodetud tunduvalt madalamate nõuetega.

Sama otstarbega toote standardid üksikutes maades erinevad nii näitajate hulgalt kui sisult. Mitmesugused tegurid, nagu keele, terminoloogia, seadusandluse erinevused, suured kaugused ostja ja müüja vahel, sunnivad hoolikamalt välja töötama kogu standardite süsteemi.

Eelnenud näited on seotud standardiseerimise tehniliste ja majanduslike küsimustega. Rahvuslikul standardil on oma osa ka poliitikas.

Kapitalistlikud riigid on suurel määral huvitatud arengumaade turgudest. Turustamise võimaluste säilitamise ja laiendamise võitluses kasutavad nad veel oma rahvuslikke standardeid, mille vastu võtmine noortes arenevates riikides avab laialdase tee antud kapitalistliku maa kaupadele ja tagab tagavaraosade, detailide ning sõlmede tulevasi hankeid. Nii näiteks kasutab Prantsusmaa mõnede Aafrika riikide teravat tööstusseadmete vajadust ja nende täielikku sõltuvust ekspordist ning impordist sellega, et sõlmib kaubandus-

² Стандарты и промышленность. (Перевод с английского). М., Изд. стандартов, 1969, стр. 12.

³ С. С. Попов. О развитии международной стандартизации и деятельности ИСО. Сб. Актуальные проблемы стандартизации. М., Изд. стандартов, 1968, стр. 128.

likke tehinguid oma standardite alusel.⁴ Selliselt suunatakse noorte riikide arengut Prantsuse kodanluse huvides.

Oma standardite rakendamisega kitsendavad kapitalistlikud riigid arengumaade iseseisvat tehnilist progressi ja ahendavad nende müügiturge. Kuid paljud endised koloniaalriigid peavad vajalikuks oma rahvuslike standardite loomist, mis arvestaksid ka nende maade huve ja aitaksid laiendada kaubanduslikke sidemeid ning tehnilist koostööd teiste riikidega.

Rahvusliku standardiseerimise piiratus tingis nii regionaalse kui ka rahvusvahelise standardiseerimise. Rahvusvahelisest standardiseerimisest osavõtmine muutus objektiivseks vajaduseks ja määras mõnevõrra riigi majandusliku ja poliitilise koha maailmas.

Väikeriigid, mille majandus sõltub põhiliselt väliskaubanduse edust, pööravad suurt tähelepanu oma standardite koordineerimisele maailmastandarditega. Nagu teada, etendavad Skandinaavia riigid tähtsat osa rahvusvahelises standardiseerimises. 20 miljoni inimesega põhjamaad veavad maailmaturule rohkem kaupu kui 50-miljoniline Prantsusmaa. Rootsi Standardiseerimise Komisjoni esimees Oke T. Vretema märkis selle kohta, et nad ei ole huvitatud skandinavismist, isolatsioonist, vaid vastupidi, rahvusvaheliste üldiste standardite väljatöötamisest, mille vähesuse all kannatavad eelkõige väikesed riigid. Tema arvates oleksid ISO (Rahvusvaheline Standardiseerimise Organisatsioon) soovitud ideaalseks juhiseks tootjale ja tarbijale kõikides riikides.⁵

Inglismaa, Rootsi, Hollandi ja teiste Lääne-Euroopa maade standardiseerimise organisatsioonide kogu tegevuse mahust moodustavad $\frac{1}{3}$ kuni $\frac{1}{2}$ rahvusvahelist standardiseerimist puudutavad tööd.⁶

Samal ajal ei saa tööstuslikult arenenud suurriigid rahvusvahelisest standardiseerimisest kõrvale jääda. Üheks Ameerika Standardiseerimise Assotsiatsiooni ümberkorraldamise põhjuseks oli piisav osavõtt rahvusvahelisest standardiseerimisest. Vastav komisjon uuris 1965. a. standardiseerimise seisundit USA-s ja leidis, et: «Ameerika Ühendriigid ei osale ülemaailmsest standardiseerimisest tasemel, mis vastaks rahvuse huvidele ja võimalustele, eelkõige mõistmata rahvusvahelise standardiseerimise tähtsust.»⁷ USA-s oli enne 1965. a. ellu viidud kõigest 74 ISO soovitus, 270 ei peetud üldsegi vajalikuks kasutada.⁸

⁴ Роль стандартизации в развитии международного товарообмена (обзор). М., Изд. стандартов, 1969, стр. 15.

⁵ Региональные организации капиталистических стран по стандартизации (обзор). М., Изд. стандартов, 1967, стр. 16.

⁶ Стандартизация в народном хозяйстве СССР. М., Изд. стандартов, 1967, стр. 77.

⁷ С. С. Попов. Указ. работа, стр. 134.

⁸ Роль стандартизации в развитии международного товарообмена (обзор). М., Изд. стандартов, 1969, стр. 8.

Väliturgude kaotus, mis oli tingitud standardiseerimise madalast tasemest, kutsus Ameerika valitsevates ringkondades esile suure rahutuse.

Nii näiteks ehitusmaterjalide ja soojendusaparaatide rahvuslike standardite ning ohutustehnika nõuete läbivaatamine oleksid suurendanud eksporti 120-protsendiliselt, elektriseadmete ja nende katsetamismeetodite osas aga 75%.⁹

Viimasel ajal tehakse USA-s suuri pingutusi ameerika standardi rahvusvahelise autoriteedi töstmiseks. Ameerika standardiseerimise organisatsioon pöörab palju tähelepanu teiste maade saavutustele, õppides kogemustest ja kasutades neid Ühendriikide majanduses.

Peamine rahvusvahelise standardiseerimise teostaja on Rahvusvaheline Standardiseerimise Organisatsioon (ISO). ISO eesmärk on soodustada riikidevahelist kaubandust, laiendada koostööd teaduse, tehnika, majanduse ja kultuuri vallas. ISO 145 tehnilises komitees, mille tööst võtab osa umbes 12000 spetsialisti paljudest riikidest, on loodud juba ligi 2000 soovitus. Teemad, mida puudutavad soovitused, on väga mitmekülgsed. Neid võib jaotada kolme põhilisse gruppi:

- 1) mõõdud — 35%;
- 2) tehnilised tingimused, katsetamis- ja analüüsimeetodid, klassifitseerimine — 50%;
- 3) terminoloogia, definitsioonid, leppemärgid — 15%.¹⁰

See jaotus näitab piltlikult ISO üldist suunda rahvusvahelise kaubanduse soodustamisel.

ISO soovitused võetakse vastu organisatsiooni kuuluvate riikide (üle 60) ühisel kokkuleppel ja nad sisaldavad tehnika viimastel saavutustel põhinevaid nõudmisi. ISO soovituste kasutamine rahvuslikes standardites mõjutab toodete hinda välisriigis, määrates nii viisi eksportööri koha maailmaturul. Neil puudub juriidiliselt kohustuslik iseloom ja iga maa otsustab iseseisvalt oma standardite kooskõlastamise ISO soovitustega.

ISO soovituste rakendamine tagab eelkõige suure majandusliku efekti. Näiteks Üleliidulise Standardiseerimise Teadusliku Uurimise Instituudi rahvusvahelise Standardiseerimise aluste osakonna arvestuste alusel võiks NSV Liit, kui ta kooskõlastab oma suuremõõtmelise vineeri standardi ISO soovitustega, saada üle 500 tuhande rubla tulu igal aastal.¹¹

Paljude rahvusvaheliste soovituste järgimine ei anna iseenesest majanduslikku efekti kindlas rahalises väljenduses. Niisuguste

⁹ Роль стандартизации в развитии международного товарообмена (обзор). М., Изд. стандартов, 1969, стр. 29.

¹⁰ Методика и практика стандартизации. М., Изд. стандартов, 1971, стр. 540.

¹¹ В. М. Силин. Экономическая эффективность использования международных рекомендаций по стандартизации. М., Изд. стандартов, 1968, стр. 4.

hulka kuuluvad soovitusel, mis hõlmavad mõõtusid, terminoloogiat, ohutustehnikat, tervishoidu jms. Kõik need on aga vajalikud riikide ühise koostöö huvides.

Peale ISO tegutseb veel rida regionaalsete standardiseerimise organisatsioonide. Vahe regionaalsete organisatsioonide ja ISO soovitusel vahel seisneb selles, et ISO koostab ülemaailmseid standardeid järgides üldisi huve, regionaalsed organisatsioonid juhivad aga oma ühenduste kitsamatest huvidest. Rahvusvahelised soovitusel on sageli sellisel kujul, et neid ei saa kasutada otse rahvuslike standarditena. Neid soovitusel kohandatakse põhiliselt regionaalsetes organisatsioonides.

Standardiseerimisprobleemide lahendamine ja otsuste vastuvõtmine ei toimu võitluseta. See peegeldab niisuguste regionaalsete rühmituste vahelisi vastuolusid.

Nii keeldus mõni aasta tagasi rida maid mootorvedurite ja veevevkoosseisu standardiseerimisest. Majanduslikud huvid pörkasid kokku ka autode mõnede näitajate ühtlustamisel. Saksa FV ei nõustunud ühinema autode kandejõu, gabariitide ja kiiruse näitajate soovituseltega. SFV spetsialistid motiveerisid oma otsust sellega, et nende autode tehniline tase oli tunduvalt kõrgem kui EKMT (Euroopa Transpordi Ministrite Konverents) soovitusel. Madalamate näitajatega leppimine oleks pidurdanud Lääne-Saksamaa autotööstuse edasist arengut.¹²

Kõrged kvaliteedi näitajad on olulised just turgude vallutamisel. Raadioid tootvad firmad «Philips» Hollandis ja «Soni» Jaapanis töötasid ühiselt välja ühtlustatud standardi, mille nõuded ületasid 10-protsendiliselt rahvusvahelisi, kõrvaldades sellega konkurendid oma teelt.¹³

Standardiseerimise arengu tempo ei ole erinevates tööstusharudes ja riikides ühesugune. Seetõttu on rahvuslike standardite koostööstamine maailmastandarditega väga keerukas. Esiteks, rahvusvaheliste soovitusel juurutamine on sageli seotud suurte kapitalmahutustega. Teiseks, rahvusvahelise standardiseerimise eelised avalduvad põhiliselt väliskaubanduses ja maad, mille toodang läheb enamasti siseturule, ei püüagi rahvuslike standardeid viia vastavusse rahvusvaheliste soovituseltega.

Rahvusvaheliste soovitusel kasutamisest tulenev majanduslik efekt on igas riigis erinev. Kõrgeltarenenud tööstusriigid kohanevad maailmastandardi nõuetega tunduvalt lihtsamalt, palju väiksemate kulutustega kui vähemarenenud maad. Viimastel aga on kasutada teadmised väljatöötatud standardi näol, ja see vabastab nad uurimuste kordamise aja ja vahendite kuludest.

Rahvusvahelisel ja regionaalset standardiseerimisel on suur

¹² Региональные организации капиталистических стран по стандартизации (обзор). М., Изд. стандартов, 1967, стр. 25.

¹³ Там же, стр. 5.

fähtsus ka NSV Liidu jaoks tema suhetes Nõukogudemaa toodangut ostvate ja tehnilist abi kasutavate riikidega.

Igal aastal kinnitatakse VMAN-i raames umbes 400 standardiseerimise soovitus, mis tagavad liikmesriikide hangete spetsialiseerimise, koopereerimise ja kaubanduse arengu. Üheõigusluse printsiibist lähtudes arvestatakse soovitustes iga maa huve ja võimalusi. Soovitustega määratakse ära ka tähtajad, millal viiakse neis ettenähtud näitajad rahvuslikesse standarditesse.

Nõukogude Liit teeb koostööd samuti Rahvusvahelise Standardiseerimise Organisatsiooniga. ISO liikmena on NSV Liidul õigus vastastikuse vahetamise korras saada teiste maade rahvuslikke standardeid ja vajalikke andmeid maailma teaduse ja tehnika taseme ning saavutuste kohta. ISO liikmena saab NSV Liit kaitsta oma huve rahvusvaheliste näitajate väljatöötamisel ja nõukogude normide viimisel rahvusvahelistesse soovitustesse.

ISO soovitude kasutamine meie standardites on põrganud kokku teatud raskustega. Üheks sääraseks võib lugeda riiklike standardite kohustuslikkust, mis oma positiivsete joonte juures omab mõnel juhul negatiivseid külgi. Kuna standardid on kohustuslikud kõigile analoogilist toodangut väljastavatele ettevõtetele, siis määravad need vaid nõuete miinimumi, millest allapoole ei tohi kvaliteeti lasta. Sellega kinnistatakse standardites juba saavutatud tehnilise taseme madalam või keskmine piir ja rohkem tootjalt ei nõutagi.

Erinevalt sotsialismimaadest on kapitalistlikes riikides standardite järgimine vabatahtlik, kusjuures samal ajal vastab peaaegu kogu põhitoodang olemasolevate kõrgete näitajatega standarditele. Vabatahtlikku standardiseerimist reguleeritakse mitte riikliku seadusandlusega, vaid otseselt toodangu tarbijatega. Kodumaiste standardite väljatöötamisel tuleks kohe arvestada ISO soovitusi, mitte oodata ja loota, et sisemistele vajadustele vastav toodang võetakse vastu ka teistel turgudel.

Lääne-Euroopa on andnud seni suurima panuse rahvusvahelise standardiseerimise tulemustesse. Enamik ISO soovitusi on koostatud Euroopa maade rahvuslike standardite alusel. Rahvusvaheline standardiseerimine muutuks tõhusamaks, kui NSV Liit, USA ja mitmed teised riigid võtaksid sellest aktiivsemalt osa.

Laekunud detsembris 1972. a.

СТАНДАРТЫ И МЕЖДУНАРОДНАЯ ТОРГОВЛЯ

А. Вихалем

Резюме

За последние десятилетия государства создали сложные препятствия для международной торговли. Подчас национальные стандарты представляют больше трудностей для торговли, чем пошлины. Стандарт становится барьером в торговле, если в национальный стандарт включаются требования, которым не будут отвечать товары страны-экспортера. Несогласованность между национальными стандартами и рекомендациями международных организаций по стандартизации ведет к большим дополнительным затратам и нередко к потере рынков. Унификация в международном масштабе методов испытаний, контроля качества и требований безопасности, стандартизация размеров и допусков облегчает постановки на экспорт и последующую эксплуатацию экспортных товаров. Так как национальную стандартизацию нельзя эффективно развивать без учета последних достижений науки и техники и стандартизации в других странах, многие страны проявляют большой интерес к международным организациям по стандартизации и всемерно стремятся расширить свое влияние на их административную и техническую деятельность.

Вопрос о международной стандартизации перестал быть вопросом сугубо техническим, в большой степени он стал вопросом политическим и торгово-экономическим. Развитые капиталистические страны стремятся использовать международную стандартизацию в своих интересах, так как национальный стандарт любой страны, положенный в основу международного, обеспечивает интересы этой страны, создает ей преимущества в конкурентной борьбе на мировых товарных рынках. Последние, стараясь внедрить свои стандарты в промышленность развивающихся стран, тем самым ограничивают самостоятельное техническое развитие этих государств и суживают их рынки сбыта. Ведущее положение монополий малых развитых стран в производстве высококачественной новейшей продукции обеспечивается и разработкой прогрессивных стандартов на эту продукцию, в которых учтены все достижения науки и технологии. Высокие показатели качества, предусматриваемые в национальных стандартах, позволяют этим странам занять прочное место в системе мирового разделения труда.

Успешное решение всех вопросов, связанных с стандартизацией и международной торговлей, будет способствовать дальнейшему развитию внешней торговли, упрочению научных, технических и культурных международных связей.